

УДК 658.382.3

І. М. Кобилянська

(Вінницьке відділення Київського фінансово-економічного коледжу
Національного університету державної податкової служби України)

О. В. Кобилянський

(Вінницький національний технічний університет)

АНАЛІЗ КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Україна зробила свій цивілізаційний вибір і підписала угоду про асоціацію з Євросоюзом, що передбачає поглиблену економічну та політичну інтеграцію на засадах сталого розвитку до 2020 року. Сталий розвиток нашої країни може бути забезпечений на основі підготовки висококваліфікованих фахівців-економістів у ВНЗ України. Головним показником рівня кваліфікації сучасного фахівця є його висока професійна компетентність.

Практика ХХІ століття підтвердила розроблену німецьким ученим У. Беком у кінці ХХ століття соціологічну теорію сучасного суспільства, відповідно до якої людство вступило в нову фазу свого розвитку, яку можна назвати «суспільство ризику». З того часу у Німеччині, Великій Британії, Італії та інших європейських країнах почалося застосування концепції «прийняттого» (допустимого) ризику. Тобто, якщо не можна створити абсолютно безпечні умови життя та діяльності людей, забезпечити їм абсолютну безпеку, то потрібно прагнути до досягнення такого рівня ризику, який сприймає суспільство в даний період часу, виходячи з рівня життя, соціально-політичного та економічного становища, розвитку науки та техніки.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання підготовки фахівців з безпеки життєдіяльності, зокрема, економічних спеціальностей, у вітчизняних вищих навчальних закладах освіти висвітлено у працях В. Березуцького, С. Гвоздій, Е. Желибо, О. Запорожця, В. Зацарного, Г. Кондрацької, В. Лапіна,

Л. Сидорчук, Р. Якіма, З. Яремка. Науковий аналіз педагогічних досліджень учених засвідчує, що проблема формування готовності студентів економічних спеціальностей до професійної діяльності залишається недостатньо розробленою, тому розробка теоретичних та методичних засад формування компетентності з безпеки життєдіяльності фахівців-економістів є актуальною науково-педагогічною задачею.

Нові економічні й освітні реалії, у зв'язку з інтеграцією України до європейського економічного простору, вимагали вдосконалення програми викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності». На виконання наказу МОН України «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України» № 969/922/216 від 21.10.2010 року у 2011 році була затверджена типова навчальна програма, яка визначає зміст й обсяг навчання та форми контролю знань з нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих навчальних закладів для всіх спеціальностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями «молодший спеціаліст», «бакалавр» [8].

Мета статті – теоретично обґрунтувати модель життєдіяльності людини.

Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності» є нормативною дисципліною, що включається в навчальні плани як дисципліна обов'язкового вибору, та займає провідне місце в структурно-логічній схемі підготовки фахівців, оскільки є дисципліною, що використовує досягнення та методи фундаментальних та прикладних наук з філософії, біології, фізики, хімії, соціології, психології, екології, економіки, менеджменту тощо та дозволяє випускнику вирішувати професійні завдання за певною спеціальністю з урахуванням ризику виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, що спричиняють надзвичайні ситуації та їхніх негативних наслідків.

У відповідності до змісту введених раніше в навчальні плани підготовки фахівців економічних спеціальностей дисциплін «Охорона праці», «Цивільна оборона», «Екологія», «Долікарська допомога» тощо небезпеки вивчали відокремлено в різних сферах, що не дозволяло розв'язувати загальну проблему

збереження здоров'я, життя й безпеки людини в ноосфері. Але сама сутність дисципліни «Безпека життєдіяльності» вимагає використання системного підходу для її вивчення, що передбачено типовою навчальною програмою нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» під час розгляду питань безпеки життєдіяльності. За типовою навчальною програмою цієї нормативної дисципліни мета вивчення дисципліни полягає у «набутті студентом компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю з урахуванням ризику виникнення техногенних аварій і природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання, а також формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку [8].

Метою вивчення дисципліни не передбачено набуття знань, умінь, компетенцій для забезпечення особистості, родини у побуті, довкіллі, дозвіллі, творчості, спортивних змаганнях, подорожах й інших видах діяльності, не пов'язаних з виконанням професійних обов'язків. Особа, яка не здатна забезпечити себе, тим більше не зможе здійснити це стосовно інших людей, культурних і матеріальних цінностей, безпека яких не може бути вищого рівня, ніж безпека окремої людини.

З типової навчальної програми також необґрунтовано вилучено питання, які студентами-економістами в інших дисциплінах фахової підготовки не вивчаються, тому були в попередніх програмах і відбивали загальну концепцію дисципліни: класифікація небезпечних і шкідливих виробничих факторів; здоров'я людини як медико-біологічна і соціальна категорія; роль аналізаторів у життєдіяльності людини; закон Вебера–Фехнера; потреби людини; біоритми та їх роль у життєдіяльності людини; травми і професійні захворювання; повітря, вода, продукти харчування як умови життєдіяльності людини; забруднення атмосфери, гідросфери та літосфери; освітлення, шум, електромагнітні випромінювання тощо. Вказані питання розглянуто у навчальному поібнику «Безпека життєдіяльності» для студентів економічних спеціальностей [2].

Типовою навчальною програмою нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» у першій темі передбачено розгляд таких питань: модель життєдіяльності людини, безпека, небезпека, ризик тощо. Отже не зрозуміло, чому опанування БЖД не передбачає набуття певних компетенцій з математики (математики для економістів) стосовно моделювання, теорії ймовірності, математичної статистики тощо.

Передумовою створення моделі життєдіяльності людини став аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених з проблем моделювання педагогічних процесів й об'єктів (В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Калініна, Н. Кузьміна, В. Маслов, В. Олійник, В. Пікельна, С. Сисоєва, Р. Шакуров та інші).

За філософським енциклопедичним словником, «модель (франц. *modele*, від лат. *modelus* – міра, зразок, норма), в логіці та методології науки – аналог (схема, структура, знакова система) певного фрагмента природної чи соціальної реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичного утворення тощо – оригіналу моделі. Цей аналог служить для зберігання та розширення знань (інформації) про оригінал, конструювання оригіналу, перетворення або управління ним [9, с. 382].

Поняття «модель» трактується як, будь-який образ (уявний чи умовний: зображення, опис, схема, креслення, графік, план, карта тощо) будь-якого об'єкта, процесу або явища («оригіналу» даної моделі), використовуваний як його «заступника», «представника» [5, с. 828]; схема якого-небудь явища або фізичного об'єкта [3, с. 306]; схема, зображення чи опис якогось явища або процесу в природі чи суспільстві [4, с. 318]; знакова система, за допомогою якої можна відтворити дидактичний процес, показати в цілісності його структуру, функціонування та зберегти цю цілісність на всіх етапах дослідження [6, с.280]; мірило, зразок, умовний образ чогось [7, с.213].

Відповідно, моделювання – «метод дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова та вивчення моделей реально існуючих предметів і явищ (органічних і неорганічних систем, інженерних пристроїв, різноманітних

процесів – фізичних, хімічних, біологічних, соціальних) і об'єктів, що конструюються, для визначення або поліпшення їх характеристик, раціоналізації способів їх побудови, управління ними тощо. За характером моделей виділяють предметне та знакове (інформаційне) моделювання» [9, с. 381]. При знаковому моделюванні моделями служать схеми, креслення, формули в деякому алфавіті (природної або штучної мови) тощо. За характером тієї сторони об'єкта, яка моделюється, розрізняють моделювання структури та поведінки. Моделі можна також класифікувати як статичні та динамічні, детерміновані й стохастичні, дискретні та безперервні.

Запропоновані й інші визначення поняття «моделювання», дослідження будь-яких явищ, процесів або систем об'єктів шляхом побудови та вивчення їх моделей; одна з основних категорій теорії пізнання: на ідеї моделювання по суті базується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний (при якому використовуються різного роду знакові, абстрактні моделі), так і експериментальний (використовує предметні моделі) [5, с. 828]; дослідження об'єктів пізнання на їх моделях; побудова моделей реально існуючих предметів і явищ (суспільних систем, різних процесів тощо) [4, с. 318]. За допомогою моделі можна: чітко визначати компоненти, які утворюють систему; схематично розглядати зв'язки між компонентами, порівнювати зв'язки всередині модельованого об'єкта з зв'язками всередині моделі; генерувати ідеї, ставити питання щодо об'єкта дослідження.

Моделювання завжди застосовується разом з іншими загальнонауковими і спеціальними методами, особливо тісно воно пов'язане з експериментом [9, с. 381]. Обов'язковою умовою процесу моделювання є використання процедур абстрагування та ідеалізації. Ця риса моделювання особливо істотна в тих випадках, коли предметом моделювання є складні системи, поведінка яких залежить від великої кількості взаємопов'язаних факторів різної природи. В ході пізнання такі системи відображаються в різних моделях, які доповнюють одна одну.

Для досягнення основної мети дисципліни «Безпека життєдіяльності» з

формування в студентів свідомого та відповідального ставлення до питань особистої безпеки й оточення призначено посібник Є. Желіби та В. Зацарного [1]. У його змісті дотримано сучасні вимоги до наукового світогляду студентів – розуміння того, що людина не є самодостатньою істотою, яка живе окремо за своїми законами, вона існує в природі і є частиною природної системи. Адже, їх взаємний вплив позначається не тільки на життєдіяльності особи, а й на способі її мислення, на активній соціальній позиції. Подано відомості про загальні закономірності розвитку небезпек, їхні властивості, можливий вплив на здоров'я та життя людей. Нерозривність зовнішнього середовища і людини реалізована у моделі життєдіяльності людини, представленій на рис. 1.

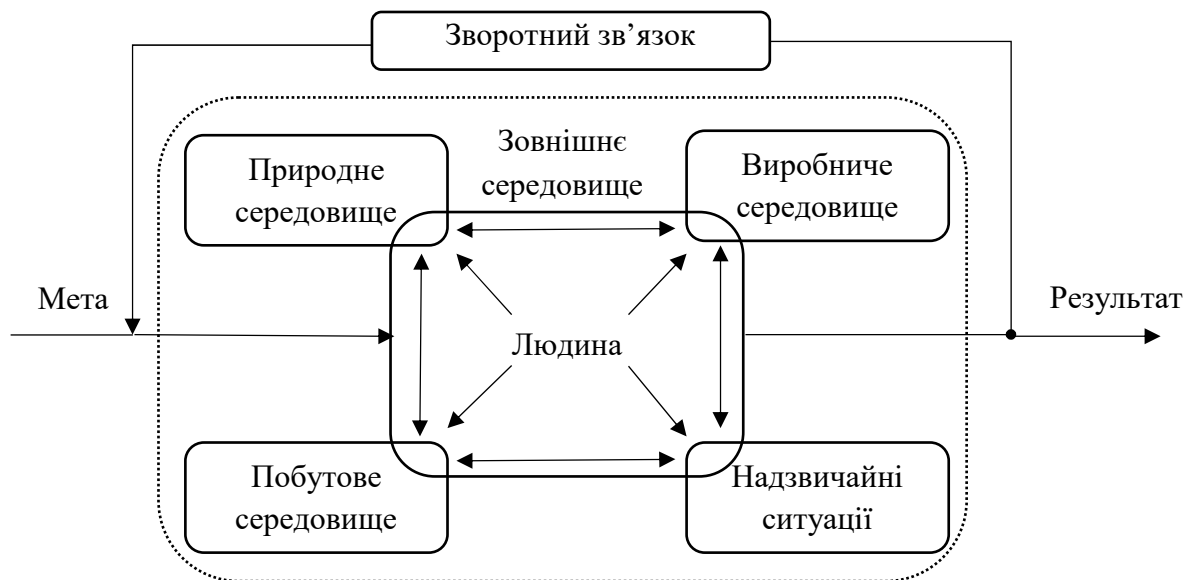

Рис. 1. Модель життєдіяльності людини

У відповідності з Порядком класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 368 від 24.03.2004, їх класифікують за рівнями (масштабами): державний, регіональний, місцевий, об'єктовий і за походженням: техногенний, природний, соціально-політичний, воєнний, яким визначено конкретні техніко-економічні критерії: територіальне поширення й обсяги технічних і матеріальних ресурсів, потрібних для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації; кількість людей, які загинули або постраждали, через

заподіяну джерелом надзвичайної ситуації шкоду, або нормальні умови життєдіяльності яких порушено; розмір збитків, заподіяних джерелом надзвичайної ситуації. Отже, модель життєдіяльності людини в умовах надзвичайних ситуацій наведено на рис. 2.

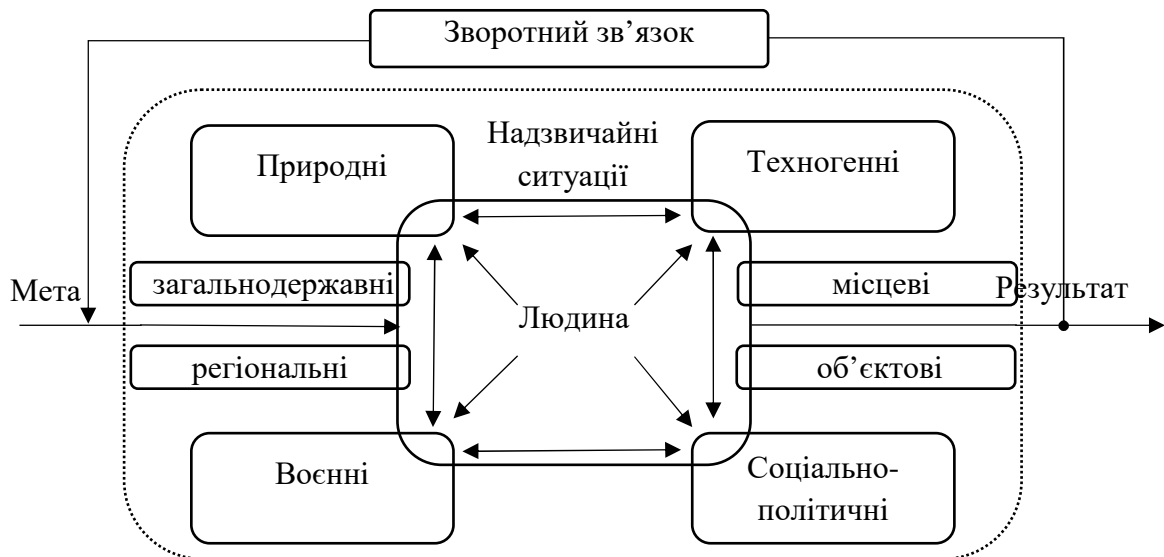

Рис. 2. Модель життєдіяльності людини в умовах надзвичайних ситуаціях

За результатами проведеного порівняльного аналізу філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної, економічної, нормативно-правової, методичної літератури та інформаційних ресурсів Інтернет уточнено категоріально-понятійний апарат безпеки життєдіяльності, зокрема, терміни «ризик», «безпека», «небезпека» тощо.

Зокрема, сутність поняття безпека життєдіяльності визначена як наука, яка вивчає небезпеки та потенційні ризики від їх впливу, що загрожують людині, виробничому середовищу та довкіллю, а також методи та засоби запобігання й захисту від них, локалізації та ліквідації їхніх негативних наслідків.

Безпека – це такий стан системи, коли вплив зовнішніх і внутрішніх чинників не викликає ризику ускладнень у її функціонуванні та розвитку.

Небезпека – це явища, процеси, об'єкти, інформація та самі люди, які

можуть створювати ризики для стану природного та техногенного середовищ.

Ризик – імовірність заподіяння шкоди здоров'ю людей і збитків майну чи довкіллю з урахуванням їх тяжкості.

Економічний ризик – це об'єктивно-суб'єктивний аспект будь-яких видів підприємницької діяльності, пов'язаний з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу на неї керованих і некерованих чинників внутрішнього та зовнішнього середовища.

Висновки. Проведений аналіз наявного організаційно-педагогічного забезпечення для системи підготовки спеціалістів-економістів з безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах дав змогу виявити такі недоліки: зміст навчальної програми не відповідає принципам міждисциплінарності та наступності у навчанні, існуючій нормативно правовій базі з цих питань; відсутність нормативного категоріально-понятійного апарату з безпеки життєдіяльності та навчально-методичного забезпечення, які відповідають сучасним соціальним замовленням суспільства; не дозволяє організувати ефективну самостійну підготовку та дистанційну освіту з безпеки життєдіяльності.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування компетентності з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців-економістів. Його результати доводять потребу розробки сучасного організаційно-педагогічного забезпечення процесу формування компетентності з безпеки життєдіяльності майбутніх економістів в умовах швидких змін на ринку праці та в умовах ступеневої та дистанційної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. посібник / Є. П. Желібо, В. В. Зацарний. – К. : Університет «Україна», 2005. – 264 с.

2. Кобилянський О. В. Безпека життєдіяльності : навч. посібник / О. В. Кобилянський, І. М. Кобилянська. – Вінниця : ВНТУ, 2014. – 102 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1987. – 797 с.
4. Словарь иностранных слов. – 14-е изд., испр. – М. : Русск. яз., 1987. – 608 с.
5. Советский энциклопедический словарь / научно-ред. совет : А. М. Прохоров (пред.). – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.
6. Спіріна Т. П. Модель формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів / Т. П. Спіріна // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету, 2008. – Випуск XXI. Ч. 2. – С.278-291.
7. Талызина Н. Ф. К вопросу о конструировании обобщенной модели специалиста / Н. Ф. Талызина // Теоретические проблемы профессионального образования. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – С. 81–94.
8. Типові навчальні програми нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праців галузі», «Цивільний захист». – К. : Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. – 72 с.
9. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 815 с.

РЕЗЮМЕ

У результаті вивчення нормативно-правової, психологічної, педагогічної, філософської, економічної, методичної літератури та інформаційних ресурсів Інтернету проаналізовані базові поняття дослідження: «безпека життєдіяльності», «небезпека», «безпека», «ризик», «економічний ризик», «моделювання». У результаті здійснених досліджень розроблені моделі

життєдіяльності людини.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, безпека, небезпека, ризик, економічний ризик, моделювання.

РЕЗЮМЕ

Кобылянская Ирина Николаевна, Кобылянский Александр Владимирович. Анализ категориально-понятийного аппарата по безопасности жизнедеятельности.

В результате изучения нормативно-правовой, психологической, педагогической, философской, экономической, методической литературы и информационных ресурсов Интернета проанализированы базовые понятия исследования: «безопасность жизнедеятельности», «опасность», «безопасность», «риск», «экономический риск», «моделирование». В результате осуществленных исследований разработаны модели жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, безопасность, опасность, риск, экономический риск, моделирование.

SUMMARY

Kobylyanska Irina, Kobylyansky Alexander. Analysis of Categorical-conceptual apparatus of life safety.

As a result of study of legal, normative, psychological, educational, philosophical, economic, technical literature and information resources of the Internet analyzed the basic concepts of the research have been analyzed: "life safety", "danger", "security", "risk", "economic risk", "modeling". As a result of research carried out developed models of human life.

Keywords: life safety, security, danger, risk, economic risk modeling.

Kobylyanska Irina, Kobylyansky Alexander. Analysis of Categories-conceptual apparatus of life safety.

The article contains the results of theoretical and experimental studies of the problem, dealing with the formation of life safety competence of future specialists in the field of economy in the process of their training. Ukraine has made its civilization choice and signed the Association agreement with the European Union, that provides enhanced economic and political integration on the principles of sustainable development by 2020. Sustainable development of our country can be achieved through training of highly qualified specialists in the sphere of economics at the Universities of Ukraine. The main indicator of modern specialist qualification level is high professional competence.

That is why, the development of theoretical fundamentals of competence in the field of life safety of the specialists in the sphere of economy is actual scientific-pedagogical task.

As a result of study of legal, normative, psychological, educational, philosophical, economic, technical literature and information resources of the Internet analyzed the basic concepts of the research have been analyzed: "life safety", "danger", "security", "risk", "economic risk", "modeling".

The basic concept of "economic risk" is defined as an objective-subjective aspect of any type of business, connected with overcoming of uncertainty and conflict in the situation of inevitable choice that reflects the degree of deviation from the targets, the expected results, the degree of failure, taking into account the impact of controlled and uncontrolled factors of internal and external environment.

The paper also considers the results of human life simulation. While developing such models it is necessary to take into account the fact that the human being is not self-sufficient being who lives separately by his own laws, it exists in nature and is part of the natural system. Close connection between the environment and man, their mutual interaction not only influences human life, but also the way of his thinking, active social position.

Keywords: life safety, economists-experts, danger, safety, risk, economic risk, modeling.